

Da Dominikanerordenen kom til Danmark

Om kilderne til den dominikanske klosterstiftelse i Lund 1222

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

I 2022 er det 800 år siden, at det første dominikanerkloster blev oprettet i Danmark, hvilket fandt sted i ærkebispesædet Lund. Det samme kan man i realiteten sige for hele Norden, for ganske vist havde ordenen forsøgt at etablere et hus i Sverige to år forinden, men det blev opgivet igen efter få år. Om det nu også virkelig *var* i 1222, at det første blivende dominikanerkloster blev oprettet, har dog været diskuteret, og også årene 1221 og 1223 har været foreslået. Årsagen til usikkerheden er, at hovedkilden til begivenheden nok oplister en række årstal, men ikke fuldstændig eksplicit for lige præcis klosterstiftelsen, hvor kildeteksten faktisk synes at modsige sig selv. Kilden, der er en kronike skrevet af Dominikanerordenen selv, rummer flere andre problemer og bør som alle andre historiske kilder indtages med et kildekritisk gran salt, men dens oplysninger om ordenens tidligste ankomst til Norden understøttes faktisk af flere andre uafhængige kilder. Denne lille 'jubilæumsartikel' vil søge at redegøre for Dominikanerordenens ankomst til Norden og for de tilgængelige kilder dertil.

Dominikanerordenen har sit officielle stiftelsesår i 1216, hvor Honorius III gav sin pavelige velsignelse til ordenens oprettelse. Ordenens egentlige navn var (og er stadig) *Ordo Predicatorum*, Prædikantordenen, mens den mere kendte nutidige betegnelse først vandt udbredelse i slutningen af 1500-tallet. Den populære betegnelse tager udspring i navnet på ordenens stifter, Domingo Guzman (†1221), hvis navn på latin har formen *Dominicus* og på dansk *Dominik*.¹ Ordenens brødre bar betegnelsen *fratres predicatorum*, 'prædikebrødre', hvortil de i Danmark gik under betegnelsen 'sortebrødre' efter farven på den sorte kappe med hætte, som de bar over en ellers hvid ordensdragt.

Mens ordensstifteren selv stammede fra det nordlige Spanien, så fik Dominiks orden af prædikanter sin tidligste begyndelse i Sydfran-

1 Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Dominik – en jubilæumshelgen med skiftende festdage«, *Månedens Navn* (august 2021), Københavns Universitet, https://navn.ku.dk/maanedens_navn/dominik/ (15.11.2021).

krig og Norditalien – især omkring Toulouse og Bologna – hvor prædikebrødrenes aktivitet i første omgang var rettet på omvendelsen af kættere. Men i løbet af få år blev ordenens fokus udvidet til rodfæstelse af kristendommen overalt i den romerske kirkes område, og på Dominikanerordenens to første generalkapitler i 1220 og 1221 blev prædikebrødre udsendt for at etablere ordenen i andre dele af Europa – inklusive Skandinavien.²

Om krøniken *Historia Ordinis Predicatorum in Dacia*

Vor vigtigste kilde til Dominikanerordenens tidligste etablering i Norden er en krønike skrevet af ordenen selv engang i 1260'erne. Krøniken, der kun er bevaret i form af flere forskellige yngre afskrifter af en afskrift fra 1300-tallet, bærer ikke nogen overleveret titel, og den er bedst kendt under titlen »*Historia Ordinis Prædicatorum seu Dominicanorum in Dania 1216-1246*«, som blev den tildelt af P.F. Suhm, da han udgav krøniken i *Scriptores Rerum Danicarum* i 1783.³ Efter som betegnelsen 'Dania' i denne sammenhæng er en noget misvisende, senere omtydning af det middelalderlige navn 'Dacia', der i middelalderen betegnede Dominikanerordenens nordiske provins, og da det tydeligvis er denne provins, og ikke blot Danmark i snæver forstand,

2 Jarl Gallén: *La province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs I: Histoire générale jusqu'au Grand Schisme*, Helsingfors & Rom 1946, s. 1-11; William A. Hinnebusch: *The History of the Dominican Order 1: Origins and Growth to 1500*, New York 1966, s. 86-87 og 93-96; Simon Tugwell: »Notes on the life of St Dominic« (2), *Archivum Fratrum Praedicatorum* bd. 68 (1998), s. 5-116 (her: s. 80).

3 Den vigtigste af de bevarede afskrifter stammer fra Jacob Langebeks hånd og var beregnet på hans ambitiøse udgivelsesserie *Scriptores Rerum Danicarum* (SRD), men det blev hans redaktionelle efterfølger, P.F. Suhm, der lod krøniken udgive i SRD bd. V, s. 500-502. En anden og kildemæssigt mere problematisk afskrift af krøniken blev foretaget af Hans Svanning i slutningen af 1500-tallet, men tilsyneladende i en ret fri fortolkning, der endnu findes bevaret på Det Kgl. Bibliotek. M.CI. Gertz satte sig i starten af 1900-tallet for at gendanne »den oprindelige krønike« ud fra de to bevarede afskrifter, og resultatet lod han i 1920 udgive i *Scriptores Minores* (SM) bd. II, s. 370-374. Mens Jarl Gallén anvendte Gertz' udgave i sit store værk om Dominikanerordenens historie i Skandinavien (Gallén 1946), så har senere historikere været mere varsomme med at benytte denne, da Gertz indimellem fremstår mere kreativ end blot rekreativ i sin gendannelsesproces. Et nyt forsøg på at genskabe den oprindelige tekst blev gjort af den dominikanske historiker Simon Tugwell, der i 1996-2000 lod sin udlægning udgive med tekstkritiske noter fordelt over tre bind af tidsskriftet *Archivum Fratrum Praedicatorum* (bd. 66, s. 162-164; bd. 68, s. 111-112; og bd. 70, s. 87). Hele Tugwells gendannede tekst blev udgivet samlet af Per Bjørn Halvorsen: *Dominikus – En europeers liv på 1200-tallet*, Oslo 2002, s. 218-220. Senest har jeg selv i 2007 udgivet krøniken digitalt på <http://www.jggj.dk/HOPD.htm> i en version baseret på både Langebeks og Tugwells udgaver.

at krøniken omhandler, så har jeg i min egen digitale udgivelse af krøniken tilladt mig at ændre titlen til »*Historia Ordinis Predicatorum in Dacia*«; den vil for lethedens skyld i det følgende blot blive omtalt som *Historia*.⁴

Krøniken kan indholdsmæssigt siges at bestå af tre dele. Den første del beretter om, hvordan Dominikanerordenen fik sine første nordiske medlemmer, og om deres bestræbelser på at etablere klostre i Sigtuna og Lund. Den anden del er en opstilling af de tre første provincialpriorer i ordenens nordiske provins Dacia. I den tredje og afsluttende del beskrives det, hvordan ordenen ad to omgange fik et kloster oprettet i Tallinn, der hørte med til den nordiske ordensprovins. På grund af denne afsluttende og særlige fokus på konventoprettelsen i Tallinn formodes det traditionelt, at krøniken er blevet forfattet eller i hvert fald færdigredigeret her.⁵ Mens denne del af krøniken afsluttes med konventets endelige oprettelse i 1246, så kender den midterste del angiveligt længden på embedsperioden for den tredje provincialprior af Dacia, Absalon, der døde i april 1261, mens den ikke nævner navnet på hans efterfølger, Augustin, der sandsynligvis blev valgt på det efterfølgende provincialkapitel i september 1261, hvilket tilsammen kunne indikere, at krøniken er blevet afsluttet i sommeren 1261.⁶ Som en mulig forfatter til krøniken er blevet foreslået den broder Daniel, der af krøniken berettes valgt til første prior ved konventet i Tallinn, men dette må forblive spekulationer.⁷

Et spørgsmål, der aldrig rigtig synes at have fået den store forskningsmæssige opmærksomhed, er, *hvorfor* krøniken overhovedet blev skrevet? Det var på ingen måde kutyme i Dominikanerordenen at nedskrive sådanne lokale eller provinsielle grundlæggelseskroniker, og noget tilsvarende findes faktisk ikke for nogen andre dele af Europa, i hvert fald ikke i tilsvarende lokale udgivelsesformer. Kurt Villads

4 Om navnet Dacia, se Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Why Dacia? The background for a peculiar province name«, *Centre for Dominican Studies of Dacia* 2012, <http://www.jggj.dk/Dacia.htm> (15.11.2021).

5 Gallén 1946, s. 2; Halvorsen 2002, s. 223; Kurt Villads Jensen: »De ordine predicatorum de Tolosa in Dacia«, *Medieval Nordic Literature in Latin*, Universitetet i Bergen 2012, https://wikihost.uib.no/medieval/index.php/De_ordine_predicatorum_de_Tolosa_in_Dacia (15.11.2021). For nylig er denne udlægning dog blevet udfordret til fordel for en proveniens ved dominikanerklosteret i Lund, se Svend Clausen: »Hvor og af hvem blev Dominikanernes Ordenskrønike skrevet?«, *Historisk Tidsskrift* 121/1 (2021), s. 1-10.

6 En lidt senere datering til perioden december 1261-oktober 1262 er foreslået af Jensen 2012.

7 Halvorsen 2002, s. 223.

Jensen har foreslået, at *Historia* i hvert fald delvist kan være blevet anvendt til at understrege forbindelsen mellem det pavelige korstogs- og missionsprojekt i Estland og den danske kongemagt, for derved at sikre de danske krav på Estland i forhold til Tyske Orden; krøniken kan dermed ses i sammenhæng med Dominikanerordenens samtidige opgave med at prædike korstog i hele Østersøregionen imod hedningene i Livland, Kurland og Preussen.⁸

Mens en sådan mulig motivation vel især kan tænkes for krønikens tredje del om klosteroprettelsen i Tallinn, så synes dens indledende del nok anderledes motiveret – og muligvis baseret på en opfordring udgået fra ordenen selv. I midten af 1200-tallet begyndte Dominikanerordenens ledelse således at opfordre konventerne til at promovere ordenens egne helgener, hvilket da ville sige Skt. Dominik selv (helgenkåret i 1234) og Skt. Peter Martyren (fra 1253). Opfordringen synes at hænge sammen med, at man havde set, hvordan Franciskanerordenen høstede voldsom popularitet gennem dyrkelsen af Skt. Frans (helgenkåret i 1228), hvilket ikke mindst foregik visuelt gennem brug af billeder.⁹ Dominikanerordenen ønskede nu således også, at Dominik og Peter skulle være afbildet i alle ordenens kirker – og vel at mærke i lægdelen af kirkerne.¹⁰ I Danmark kan den bevarede afbildning af netop Skt. Dominik og Skt. Peter Martyren side om side i den tidligere dominikanske klosterkirke i Aarhus, Vor Frue, således afspejle dette påbud fra generalkapitlet, om end billedet her først synes udført omkring år 1500.¹¹ Men der gjordes også flere andre tiltag fra centralt hold på at fremme dyrkelsen af ordenens egne helgener. På generalkapitlerne i 1255 og 1256 opfordredes provinserne f.eks. til at indsende mirakelberetninger om Skt. Dominik og Skt. Peter Martyren til prioren

8 Jensen 2012. Om dominikansk korstogsprædiken i Østersøregionen, se Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Preachers of war – Dominican friars as promoters of the crusades in the Baltic region in the thirteenth century«, *Christianity and war in medieval East Central Europe and Scandinavia*, red. R. Kotecki, C.S. Jensen og S. Bennett, Leeds 2021, s. 97-115.

9 Hinnebusch 1966, s. 104-109; Joanna Cannon: *Religious poverty, visual riches – Art in the Dominican churches of Central Italy in the thirteenth and fourteenth centuries*, New Haven & London 2013, s. 8 og 91-92; Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Saints gone monastic – Dominican cult of saints in the medieval Baltic Sea Region«, *Journal of Medieval Monastic Studies* 8 (2019), s. 169-205 (her: 193-196).

10 *Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica* (MOPH), bd. III, Rom 1898, s. 81.

11 *Danmarks Kirker: Århus Amt*, red. Kield de Fine Licht & Vibeke Michelsen, København 1996-2002, s. 1088.

i Bologna.¹² Selvom det ikke er blevet tildelt den store opmærksomhed i den senere forsknings behandling af *Historia*, så indeholder den nordiske dominikanerkrønike faktisk en sådan mirakelberetning om Skt. Dominik, der efter i levende live at have sendt den danske broder Salomon retur til Danmark i forsommeren 1221 redder samme Salomon fra skibsforslis og druknedød i Nordsøen engang i efteråret samme år – men nu vel at mærke som helgen, idet Dominik i mellemtiden var afgået ved døden den 6. august 1221. Begivenheden i Nordsøen var således en af Skt. Dominiks første posthume mirakelgerninger, og dens nedskrivning senest i 1261 kan derfor ses i lyset af generalkapitlets ‘call for papers’ om sådanne mirakler i 1255-1256.

Det var dog ikke udelukkende mirakler, Dominikanerordenens ledelse ønskede at indsamle viden om fra provinserne, men også mere generelle beretninger om prædikebrødrenes opbyggelige virke. Ideen kom muligvis fra broder Gerardus de Fracheto (†1271), der på dette tidspunkt var provincialprior for den sydfranske provins Provincia, idet han efterfølgende selv anvendte mange af de indkomne beretninger til bogen *Vitae fratrum ordinis predicatorum*, der lå færdig i 1260.¹³ Langt de fleste fortællinger i Frachetos bog er fra Frankrig, Italien, Tyskland og England, mens der slet ingen er fra provinsen Dacia. Denne mangel på nordisk indhold i *Vitae fratrum* er blevet opfattet som en simpel mangel på respons fra provinsen Dacia på generalkapitlernes opfordring,¹⁴ men jeg vil her plædere for muligheden af, at i hvert fald dele af krøniken *Historia* faktisk netop er blevet til som provinsen Dacias svar på kaldet – men tilsyneladende først er blevet afsluttet et år for sent og af denne eller andre ukendte årsager aldrig er nået frem til Gerardus de Frachetos redaktionelle brug.

De første skandinaviske brødre og den første klosteroprettelse i Sigtuna

Ifølge *Historia* blev de første skandinaviske medlemmer af Dominikanerordenen optaget den 15. august 1219. Begivenheden fandt sted i

12 »Fratres qui sciunt vel scient in antea aliqua miracula pertinencia ad beatum Dominicum vel beatum Petrum que non sunt scripta priori Bononiensi scribant pertinencia ad beatum Dominicum.«, »Item, quicumque prior sciverit vel audiverit aliquod miraculum vel factum edificatorium contigisse in ordine vel propter ordinem; scribat magistro diligenter ut possint in posterum reservari ad utilitatem futurorum.« MOPH bd. III, s. 76-77 og 83. Cannon 2013, s. 93 med note 22.

13 William A. Hinnebusch: *The History of the Dominican Order 2: Intellectual and cultural life to 1500*, New York 1973, s. 281-282.

14 Halvorsen 2002, s. 203-205.

Bologna og gjaldt to allerede gejstlige personer, Simon af Sverige og Nicolaus Lundensis af Danmark.¹⁵ Ingen af dem kendes umiddelbart fra andre kilder, men med deres rekruttering i Bologna synes det overvejende sandsynligt, at der var tale om to kannikker (eller vordende kannikker), der var taget til Norditalien for at studere kirkeret.¹⁶ Året efter, dvs. i 1220, ankom provst Gaufred fra Sigtuna til Rom, hvor han mødte Dominik selv og tilsyneladende blev så begejstret for dens nye klosterorden, at han bad om at få nogle ordensbrødre med sig tilbage til det svenske ærkestift.¹⁷ Dominik bragte Gaufreds ønske med sig til ordenens generalkapitel samme år, der blev afholdt i Bologna, formentlig i pinsen (dvs. 17. maj). Her blev de to nyoptagne skandinaviske brødre pålagt at følge provsten til Sverige for at virke for oprettelsen af et kloster dér.¹⁸ Dette var i nøje overensstemmelse med Dominikanerordenens udbredelsespolitik, hvor det netop blev anset for afgørende at lade ordenen introducere af brødre fra de pågældende lande, således at disse var kendt med de politiske og religiøse forhold, og ikke mindst talte sproget flydende.¹⁹

Broder Simon og broder Nicolaus rejste da med Gaufred til Sigtuna, hvor han som udstationeret provst fra domkapitlet i Uppsala lod dem begynde oprettelsen af, hvad der kunne have været det første dominikanerkloster i Norden. Klosterprojektet synes faktisk bekræftet af et bevaret pavebrev fra den 11. januar 1221, hvori Honorius III anbefalede alle kristne i Sverige at besøge et nyoprettet kloster i Sigtuna indviet til Jomfru Maria, særligt ved festen for hendes himmelfartsdag

15 »Anno Domini MCCXIX in festo assumptionis beate virginis assumpti sunt Bononie ad ordinem duo clerici, frater Simon de Suecia, et frater Nicolaus Lundensis de Dacia.« Historia. Denne passage af kroniken er ligeledes udgivet digitalt af mig med kommentarer i *Diplomatarium OP Dacie* (DOPD), *Centre for Dominican Studies of Dacia* 2005 ff., <http://www.jggj.dk/DOPD.htm> (15.11.2021), under datoen 1219 15/8.

16 Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Venerunt fratres predicatorum – Notes on datings of the first Dominican convent foundations in Scandinavia«, *Collegium Medievale* (2011), s. 5-22.

17 »Hos primitus misit beatus Dominicus in Sueciam in Siktuniam civitatem ad petitionem et instantiam domini Gaufredi, prepositi Sancti Petri Siktunie, euntis ad curiam Romanam pro pallio archiepiscopi Olavi dicti Basetömir. Qui prepositus anno Domini MCCXX, beatum patrem Rome inveniens, ab eodem ut fratres in Sueciam mitterentur impetravit.« Historia / DOPD 1220 spring. Ifølge *Historia* var Gaufred i Rom for at hente palliet til ærkebiskop Olof Basatömir af Uppsala. Dette passer dog dårligt med tidspunktet, hvorfor såvel dateringen som formålet med rejsen har været omdiskuteret. Om denne diskussion, se Jakobsen 2011, s. 8-9.

18 »Dicti ergo fratres, de concilio generali Bononie sub beato Dominico celebrato cum eodem preposito missi in Siktuniam ...« Historia / DOPD 1220 17/5.

19 Tugwell 1998, s. 80.

(15. august), ligesom de opfordredes til at støtte klosterets opførelse med donationer og anden hjælp, for hvilket alle stedets velgørere ville blive belønnet med 20 dages aflad.²⁰ Selvom pavebrevet ikke nævner klosterets ordensmæssige tilhørsforhold, synes det oplagt med bl.a. Jarl Gallén at sammenkæde det med den fra *Historia* kendte dominikanske klosterstiftelse i Sigtuna på just denne tid.²¹ Koblingen mellem dominikanerkronikens og pavebrevets klosteroprettelse i Sigtuna er imidlertid efterfølgende blevet afvist fra flere sider, hvilket primært synes at bygge på det forhold, at pavebrevet betegner klosteret som et *claustrum* og ikke som vanligt hos Dominikanerordenen et *conventum*.²² Hvad det så skulle være for et kloster, som pave Honorius III udstedte aflad for i 1221, har de samme skeptikere givet mange indbyrdes modstridende bud på, men reelt kendes der ikke til nogen andre klosterplaner i Sigtuna på denne tid. Jeg vil derfor gerne benytte lejligheden til at genfremsætte den dominikanske tolkning, der ud over at være den eneste kildebelagte tolkningsmulighed også støttes af det forhold, at den særligt begunstigede besøgsdag ifølge pavebrevet var Maria Himmelfartsdag, en af Dominikanerordenens vigtigste festdage, og at også det senere kendte dominikanerkloster i Sigtuna ligesom det i pavebrevet var indviet til Jomfru Maria.

Dertil vil jeg også gerne én gang for alle aflive en blandt ikke mindst nordiske historikere sejlivet vrangforestilling om, at betegnelsen *claustrum* er uforenelig med middelalderens tiggerklostre. Mangfoldige steder i litteraturen kan man således læse den gentagne påstand, at dominikanerne og franciskanerne ikke havde 'klostre', men derimod 'konventer'. Og det er da også fuldstændig korrekt, at betegnelsen *conventus* (sammen med *domus*) er den fremherskende betegnelse i middelalderlatinske fremstillinger for Dominikaner- og Franciskanerordenens brødræforsamlinger. Men i mit efterhånden mangeårige studium af ordenernes nordiske middelalderhistorie er jeg nu efterhånden også en

20 *Diplomatarium Suecanum* (DS), Stockholm 1829 ff., bd. I nr. 205 / DOPD 1221 11/1.

21 Gallén 1946, s. 5-6.

22 F.eks. Nils Sundquist: »Cistercienserna och tegelbyggnadskonsten«, *Arkeologiska forskningar och fynd*, red. Mårten Stenberger, Stockholm 1952, s. 250-259 (her: s. 254-255); Simon Tugwell: »Notes on the life of St Dominic« (1), *Archivum Fratrum Praedicatorum* 66 (1996), s. 5-200 (her: s. 20); Christian Lovén: »Kloster, klosterliknande inrättningar och klostertraditioner«, *Fornvännen* 96 (2001), s. 243-266 (her: s. 245); Anita Björklund: *Det medeltida Sverige*, bd. 1:10 ('Uppland: Håbo härad och Sigtuna stad'), Stockholm 2014, s. 279. Også Gallén selv valgte senere en anden tolkning i Jarl Gallén: »De engelska munkarna i Uppsala – ett katedralkloster på 1100-talet«, *Historisk tidskrift för Finland* 61 (1976), s. 1-21.

del gange stødt på andre betegnelser, både i senmiddelalderens skrifter på de nordiske nationalsprog, hvor 'kloster' næsten er den enerådende betegnelse, men også i en latinsproglig kontekst. Her skal blot nævnes nogle få eksempler vedrørende franciskanernes *claustrum* i Kolding 1288 og samme brødres *clavstrum* i Bergen 1296, mens prædikebrødrene berettes at have *monasterii* i Lund 1350 og i Tallinn 1424.²³ Endelig forekommer det mig urimeligt at tillægge terminologien så afgørende betydning i et pavebrev udstedt mindre end fem år efter Dominikanerordenens grundlæggelse, hvor man næppe kan forvente en videre etableret termbrug ved kurien med hensyn til denne da helt nye type kloster- eller konventoprettelser.

Hvorom alting er, så løb det dominikanske klosterprojekt i Sigtuna snart ind i problemer. Ærkebiskoppen i Uppsala, Olof Basatömir, vendte sig imod det, og det måtte opgives.²⁴ Hverken tidspunktet eller baggrunden for Olofs udslagsgivende modvilje kendes. Selvom de fleste biskopper rundt i Europa på denne tid bød Dominiks prædikebrødre varmt velkommen, så var andre mere modvillige, måske pga. en frygt for utidig pavelig indblanding i deres administration af stifterne.²⁵ Så snart ærkebiskop Olof døde i 1234, vendte tingene sig til det bedre for prædikebrødrene i Sverige, og hans efterfølger Jarler, indsat i 1236, så ikke blot til oprettelsen af dominikanske konventer i hele fem af sine underlagte stifter, herunder et nu blivende et i Sigtuna 1237, som han selv havde givet jord til,²⁶ han valgte også før sin død i 1255 at henlægge sit eget gravsted til brødrenes klosterkirke i Sigtuna.²⁷ I mellemtiden havde broder Simon og broder Nicolaus måttet finde andre græs- og klosterange. En lokal adelsmand, Knut Holmgersson Långe,

23 »fratribus ordinis minorum [...] in Kalding, ac ibidem claustrum suis usibus«. *Diplomatarium Danicum* (DD), København 1938 ff., 2. rk. bd. III nr. 28; »...Bergis in claustris fratrum minorum«. DD 2. rk. bd. IV nr. 224; »monasterii fratrum predicatorum Lundis« DD 3. rk. bd. III nr. 261 / DOPD 1350 12/3; »conventum monasterii predicatorum sancte Katherine Revaliensis«. *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, Tallinn 1853-1867 og Riga 1900-1914, 1. rk. bd. VII nr. 221 / DOPD 1424 20/12.

24 »... locum ibidem impediens Olavo archiepiscopo supradicto obtinere non potuerunt.« *Historia* / DOPD 1221-23.

25 Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Who ordered the Dominicans? – Initiators behind Dominican convent foundations in Northern Europe, c. 1216-1350«, *Monastic Culture – The long thirteenth century. Essays in honour of Brian Patrick McGuire*, red. L. Bisgaard m.fl., Odense 2014, s. 240-267 (her: s. 243-245).

26 DOPD 1234-37; DOPD 1237.

27 DOPD 1255.

der senere blev svensk konge, gav dem bolig i det nærliggende Sko,²⁸ men dette ensomt beliggende sted – der senere blev til et cisterciensisk nonnekloster – var ikke egnet for det dominikanske projekt, og heldigvis for de to prædikebrødre viste der sig snart en bedre mulighed for at gennemføre deres mission.

Broder Salomon og klosteroprettelsen i Lund

I samme år, som Simon og Nicolaus blev sendt af Dominik og generalkapitlet til Sverige, beretter *Historia*-krøniken videre, at endnu en skandinav blev medlem af Dominikanerordenen. Salomon af Århus blev optaget i påsken 1220, dvs. omkring den 22. marts, hvilket denne gang foregik i Verona.²⁹ Det indikeres ikke, hvilken baggrund Salomon havde, eller hvorfor han opholdt sig i Verona. Der fandtes ikke noget universitet i byen, kun nogle professorer, der blev betalt af byrådet for at undervise i sprog og filosofi,³⁰ men da der var tale om en ganske stor handelsby, kan Salomon have været udsendt dertil i en verdslig, merkantil sammenhæng.³¹ I så fald havde Herren andre planer med ham. Prædikebrødre fra Bologna havde i 1219 ladet oprette et kloster i Verona, på opfordring af Dominik selv,³² og Salomon blev så overbevist af deres projekt, at han ikke blot sluttede sig til dem, men også drog med nogle af brødrene til Østrig og Ungarn, hvor han en tid opholdt sig i Friesach.³³ I pinsen 1221 var den århusianske broder Salomon tilbage i Bologna, hvor han deltog i ordenens årlige generalkapitel. Her mødte han for første gang Dominik selv, der pålagde ham at drage tilbage til sit fødeland for at introducere Dominikanerordenen i Danmark.³⁴

28 »Quod attendens dominus Canutus Longus locum eis in Sko assignavit.« *Historia* / DOPD 1221-23.

29 »Eodem anno [MCCXX] in festo pasche frater Salomon, natus Arhusie in Jutia, intrauit ordinem Verone in Lombardia.« *Historia* / DOPD 1220 22/3.

30 Gallén 1946, s. 6.

31 Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Skt. Salomons Kapel – mulige spor efter dominikanere på middelalderens Bornholm«, *Bornholmske Samlinger* IV rk. bd. 3 (2009), s. 118-143 (her: s. 134).

32 Hinnebusch 1966, s. 66 og 104.

33 »Hic primum constituit ire in Ungariam cum fratre Paulo hic prior erat cuiusdam domus illius regni, sed cum venissent in Frisacum in Theuthonia, invenerunt fratres illius domus solatio sacerdotis destitutos. Tunc enim inter eos prior et sacerdos erat, quem satanas expetens cribravit ad seculum extrahendo. Unde prior Paulus fratribus compatiens reliquit eis pro priore et sacerdote fratrem Salomonem.« *Historia* / DOPD 1220-21.

34 »Anno autem Domini 1221 celebratur secundum concilium generale Bononie a beato Dominico. Huic concilio interfuit dictus Salomon et de eodem misit eum beatus

Det er her værd at bemærke, at et af de anbefalingsbreve, som broder Salomon ifølge krøniken fik med fra paven og Dominik til den danske konge og ærkebiskop, rent faktisk er bevaret. Det drejer sig om et brev fra Honorius III til kong Valdemar II, udstedt den 6. maj 1221, dvs. kort før generalkapitlet, hvori paven opfordrer kongen til at tage godt imod prædikebrødrene, »...Der kommer til Eders rige for at prædike vor herre Jesu Kristi navn til hedningene og uddele Gudsordets brød til Kristi troende ...«. ³⁵ Pavebrevet er næsten identisk med en række tilsvarende breve udstedt i foråret 1221 til andre fyrster rundt om i Europa, men det danske brev er unikt ved at være det eneste, hvori det specifikt nævnes, at brødrene skulle missionere blandt hedningene. ³⁶

Broder Salomon adlød sin ordensmesters vilje og drog mod Danmark, hvilket endte ud med at blive en overordentlig lang og farefuld færd, der bl.a. bød på det allerede omtalte truende skibsforslis i Nordsøen, hvor den i mellemtiden afdøde Dominik greb mirakuløst ind. ³⁷ I efteråret 1221 lykkedes det så til sidst endelig Salomon at nå helskindet frem til København, hvor ærkebiskop Anders Sunesen da opholdt sig og gav ham en hjertevarm velkomst. Ifølge krøniken udbrød ærkebiskoppen endog begejstret: »Velkommen! Måtte det mæge sig således, at Vi i alle kirker, der hører under Vor forvaltning, kunne få en sådan orden.« ³⁸ Nu skal man selvfølgelig være varsom med at

Dominicus ad Waldemarum regem Dacie et Andream archiepiscopum Lundensem cum litteris domini pape et suis.« *Historia / DOPD* 1221 30/5.

35 DD 1. rk. bd. V nr. 194 / *DOPD* 1221 6/5.

36 Tugwell 1998, s. 74-75 og 81-82. Om den dominikanske mission i Norden, se Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »Dominican mission in the Baltic Sea region – with comparative looks to mendicant mission on the entire East-European frontier«, *Journal of Medieval Monastic Studies* 7 (2018), s. 201-235.

37 »De Colonia vero, quia socium vie versus Daciam habere non potuit, venit Parisius et inde cum quodam converso Lombardo sibi in socium dato venit in Flandriam. Illic autem inveniens navem euntem in Daciam ascendit in eam. Sed insurgentibus tempestate gravissima et nebula densissima, circumlegens Daciam, tandem post dies multos in Norvegia circa partes Nidrosiensis applicavit. Non pretereundum puto qualiter in augustiis famulum suum consolatus fuerit adiutor in tribulationibus. Cum enim navis in mare hinc inde jactaretur et quasi fluctibus operiretur et omnes humano jam destituti auxilio acerbe mortis indicium expectarent et Deum toto corde invocarent, visit dictus frater Salomon beatum Dominicum, qui eodem anno ad regna migraverat celestia, navem ipsam brachiis suis sustentare sublevatam.« *Historia / DOPD* 1221 autumn.

38 »Postmodum de Nidrosia, laboribus gravissimis propter viarum asperitates et maris pericula, auxilio nobilis viri Skule Jarl, venit frater Salomon Copendehaafn et ibi dominum archiepiscopum invenit. Qui, receptis litteris domini pape et beati Dominici et perlectis, fratrem benigne suscipiens eum sic alloquitur: Bene venisti, utinam in omni

tage Dominikanerordenens egen krønike for pålydende, når det gælder ærkebiskoppens begejstring for ordenens ankomst, men umiddelbart kunne det vitterligt godt se ud til, at Anders Sunesen så anderledes positive muligheder i prædikebrødrene, end hans samtidige kollega i Uppsala gjorde. Med »alle kirker under Vor forvaltning« skal formentlig forstås alle domkirkerne/stifterne i den danske kirkeprovins, og når Dominikanerordenen i de følgende årtier bredte sig hastigt ud over Europakortet, var det således ikke mindst, fordi de europæiske biskopper ønskede prædikebrødrenes hjælp til at højne uddannelsesniveaet ved domkapitlerne.³⁹

Ærkebiskop Anders viste selv vejen ved at donere en egnet klostergrund til brødrene i Lund. Selvom denne begivenhed er eksplicit dateret i krøniken, så har den noget kryptiske formulering givet anledning til en del diskussion blandt eftertidens klosterhistorikere: »Endelig, året efter ved pinsetid, ved Guds nådes hjælp og efter forslag fra den nævnte kardinal, gav hr. ærkebiskoppen brødrene en grund i Lund i det Herrens år 1221 og opførte bygninger egnede til brødrene.«⁴⁰ Problemet består i, at det årstal, der refereres til indledningsvist i sætningen, må være 1221, hvor broder Salomon blev sendt fra generalkapitlet til Danmark, hvorfor »året efter« burde betyde 1222, hvilket da også passer med kronologien i beretningsforløbet. Men ikke desto mindre anføres donationen sidst i samme sætning at være fundet sted i pinsen 1221 – altså samtidig med at Salomon blev udvalgt til opgaven ved generalkapitlet i Bologna. Der må således nødvendigvis være en fejl et eller andet sted i dateringerne. Det forekommer ret sikkert, at broder Salomon vitterligt blev pålagt opgaven ved generalkapitlet i Bologna pinsen 1221, da noget tilsvarende skete for en række brødre fra andre dele af Europa ved just dette kapitel.⁴¹ Den mest logiske forklaring synes derfor at være, at det eksplicit angivne årstal 1221 er en fejl for 1222. Nu er krøniken som sagt kun bevaret i afskrifter af afskrifter, men da begge bevarede variantformer har »anno Domini 1221«, synes en eventuel afskrivningsfejl snarest at være sket i en af de ældste, ikke-bevarede afskrifter, formentlig den fra 1300-tallet, hvis den da ikke går helt tilbage til originalen. Som det er blevet påpeget af Tugwell, så har

ecclesia que est de cura nostra haberemus unum de tali ordine.« Historia / DOPD 1221 autumn.

39 Jakobsen 2014, s. 243-252.

40 »Tandem sequenti anno circa pentecosten, favente Dei gratia et dicto cardinali suggerente, dominus archiepiscopus dedit fratribus Lundis locum anno Domini 1221 et edificia fratribus apta construxit.« Historia / DOPD 1222 22/5.

41 Hinnebusch 1966, s. 93-96; Tugwell 1998, s. 80.

den anden eksplicitte datering i sætningen et noget overflødigt præg over sig og fremstår nærmest som en senere, misforstået tilføjelse.⁴² Da M.Cl. Gertz genudgav krøniken i 1918, valgte han simpelthen at ændre årstallet til 1222, hvilket også var året, som Jarl Gallén godtog uden kommentarer i sin senere brug af teksten. Både Tugwell og jeg selv har i vore udgivelser valgt at bibeholde det overleverede årstal 1221 med en tekstkritisk kommentar om problematikken, og det er da heller ikke uden problemer bare at affeje forholdet som en misforstået afskrivningsfejl.

Sagen er således den, at årstallet 1221 for Dominikanerordenens klosterstiftelse i Lund genfindes i tre andre kilder, nærmere betegnet tre forskellige danske årbøger. Den kildemæssigt primære af disse er *Annales Ripensis*, der således beretter: »1221. Fratres predicatorum Lundis locum receperunt ab Andrea archiepiscopo.«⁴³ Dette gentages ordret identisk i en senere årbog, *Annales 1101-1313*, der dog formentlig har sin viden fra Ribe-årbogen.⁴⁴ Klosteroprettelsen i Lund er den eneste dominikanske begivenhed nævnt i *Annales Ripensis*, og da ordvalget er lidt pudsigt sammenlignet med årbøgernes sædvanlige omtaler af klosterstiftelser, er det sandsynligt, at kronikøren i Ribe har skrevet af fra netop *Historia*. Det er vel endda muligt, at det er i denne proces, at fejlen er sket, således at den ripensiske skriver i uopmærksomhed kan have overset forlæggets »året efter« og derfor dateret hændelsen til det nærmest foranstående årstal i *Historia*, dvs. 1221. Dette kan så efterfølgende tænkes at have medført, at den famøse tilføjelse er sket ved afskriften af *Historia* engang i starten af 1300-tallet, idet skriveren her var bekendt med denne datering i årbøgerne. Alt dette må selvsagt forblive spekulationer. Da den tredje bevarede årbogsomtale blev nedskrevet i 1530'erne af franciskaneren Petrus Olavi i hans *Collectanea*, var han tilsyneladende selv opmærksom på uoverensstemmelsen, hvorfor han på bedste historikervis tilføjede et »cirka« i sin datering: »Hic Andreas [...] etiam dedit fratribus predicatoribus Lundis curiam suam cum capella circa annos Domini 1221.«⁴⁵ Det er uvist, hvorfra Petrus Olavi havde sin viden om, at der var tale om en »gård med et kapel«, som kan være en tilføjelse for egen regning, men han havde tilsyneladende flere senere tabte dominikanske kildeskrifter til sin rådighed.

42 Tugwell 1996, s. 164 note 236.

43 SRD bd. II, s. 172 / *Annales Danici medii ævi* (AD), udg. E. Jørgensen, København 1920, s. 152 / DOPD 1222 22/5 (B).

44 SRD bd. IV, s. 24 / AD, s. 201 / DOPD 1222 22/5 (C).

45 SRD bd. I, s. 183 / AD, s. 206 / DOPD 1222 22/5 (D).

Et andet problem ved dateringen af klosteroprettelsen i Lund knytter sig til krønikens omtale af kardinallegat Gregorius de Crescentia, der angiveligt spillede en større rolle i forløbet. Kardinalen ankom til Danmark i sommeren 1222, hvor han bl.a. havde til opgave at fremme den sekulære præstestands overholdelse af cølibatet, og ifølge *Historia* hjalp broder Salomon ham med dette som medrejsende tolk.⁴⁶ Mens Jarl Gallén ikke forholdt sig videre til problemet med dateringen 1221/1222, så medførte omtalen af kardinallegaten, at han som et helt tredje dateringsforslag nåede frem til, at klosteret måtte være oprettet i 1223! Dette byggede på, at kardinalen tilsyneladende endnu i starten af juli 1222 opholdt sig i Böhmen og først derefter ankom til Danmark, hvorfor han således dårligt kunne have været til stede ved en klosteroprettelse i Lund i pinsen samme år.⁴⁷ Imidlertid har det efterfølgende vist sig, at dateringen af det omhandlede brev fra Böhmen skyldes en simpel trykfejl i udgivelsen af det böhmiske diplomatarium, og at Gregorius' tilstedeværelse på de kanter rettelig skal dateres til den 2. juli 1221.⁴⁸ Dertil beretter et andet bevaret brev fra Danmark, at Gregorius de Crescentia faktisk befandt sig i Skåne allerede den 16. juni 1222, hvor han på ærkebiskoppens gård i Glostorp lidt syd for Malmö overværede et mageskifte mellem Anders Sunesen og dennes domkapitel.⁴⁹ Der synes således ikke at være noget til hinder for, at han også kan have været i Lund omkring pinsen, dvs. den 22. maj 1222.

Mageskiftet, som kardinallegat Gregorius de Crescentia overværede den 16. juni, bliver i nærværende sammenhæng yderligere interessant ved, at kannikerne ved domkapitlet af ærkebisen her modtog diverse ejendomme i Lund mod til gengæld at overdrage en bygård med have og andre tilliggender, som hidtil havde tilhørt en magister Johannes, efter alt at dømme en nyligt afdød kannik ved kapitlet. Den pågældende gård omtales ikke i de ærkebispelige optegnelser igen, og med både timingen (kort efter pinse) og kardinallegatens tilstedeværelse in mente finder jeg det sandsynligt, at vi her faktisk meget vel kan have den grund, som ærkebiskop Anders Sunesen skænkede til Dominikanerordenens klosteroprettelse i Lund, eller i hvert fald at den har udgjort en del af den tildelte grund. Dominikanerklosteret i Lund, der for længst

46 »Illis temporibus erat in Dacia legatus cardinalis dominus Gregorius de Crescentia. Qui fratrem Salomonem, quia litteratus erat et facundus, sibi associans ipsum in predicationibus suis interpretem habuit.« *Historia* / DOPD 1222.

47 Knut B. Westman: *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s*, Stockholm 1915, s. 269 og 280 note 2; Gallén 1946, s. 9-11.

48 DD 1. rk. bd. V nr. 203, kommentar.

49 DD 1. rk. bd. V nr. 203-204 / DOPD 1222 16/6. Jakobsen 2011, s. 12-14.

er nedrevet, lå ganske tæt øst for domkapitlet (på nordsiden af nutidens Kiliansgatan), hvor man udmærket kan forestille sig, at en kannikke-residens tidligere kunne have ligget. Igen må dette dog forblive mere eller mindre kvalificerede spekulationer.

Om klosteroprettelsen i Lund berettes det afslutningsvist i *Historia*: »Da dette hørtes af de brødre, som var sendt til Sverige, kom de til broder Salomon i Lund, og ligeledes svært mange andre, som var blevet optaget i ordenen i Paris og Bologna, og de valgte broder Simon til deres prior.«⁵⁰ Tilsyneladende var yderligere en del skandinaver i mellemtiden rekrutteret til Dominikanerordenen, og ligesom deres forgængere sendtes mange af dem af ordensledelsen tilbage til Norden for at bistå med den dominikanske etablering i Lund.

Epilog: Hvad der videre hændte de tre første brødre

Hvad der herefter skete med de tre første skandinaviske prædikebrødre, henstår i det uvisse. Som dominikanerhistorikeren Simon Tugwell formulerede det om broder Salomon: »He may have discovered America or gone to the moon, for all we know to the contrary.«⁵¹ Broder Salomon omtales ikke yderligere i nogen bevarede kilder. Jeg har ved en tidligere lejlighed foreslået, at *Historia*-krøniken kan tænkes at have haft en supplerende virkning som afsæt for en lokal-dominikansk dyrkelse af Salomon som en hellig mand, på samme måde som en af de dominikanske pionerer ved ordenens første klosteroprettelse i Polen, broder Jacek Odrowaz ('Skt. Hyacinth'), fik det i sit hjemland.⁵² Og at en sådan mulig dyrkelse kan ligge bag den ellers uafklarede dedikation af et kapel på nordspidsen af Bornholm, Skt. Salomons Kapel, der er belagt fra 1379.⁵³ Det kunne således tænkes, at kapellet, der ligger helt ud til kysten, har været anvendt af tilrejsende prædikebrødre fra Lund til gudstjenester rettet mod besøgende sildefiskere langs de bornholmske kyster, og at man her har ihukkommet Lunde-konventets grund-

50 »Hoc audito fratres qui missi fuerant in Sueciam venerunt Lundis ad fratrem Salomonem et alii quamplures qui recepti fuerant Parisius et Bononie, et fratrem Simonem sibi priorem constituunt.« *Historia* / DOPD 1222-24.

51 Tugwell 2000, s. 53.

52 Raymond-J. Loenertz: »La vie de S. Hyacinthe du lecteur Stanislas – Envisagée comme source historique«, *Archivum Fratrum Praedicatorum* 27 (1957), 5-38. Ligheden mellem de to krøniker er for nylig også påpeget af Tomasz Gałuszka: »Fragment „zaginionej kroniki dominikańskiej« w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu«, *Studia Źródłoznawcze* bd. 59 (2021), s. 11-24 (her: s. 21-22).

53 DD 4. rk. bd. I nr. 484 / DOPD 1379 3/2.

lægger, broder Salomon, der jf. *Historia* også selv kendte til havets udfordringer og farer.⁵⁴

Broder Nicolaus Lundensis synes ifølge sit tilnavn at være kommet tilbage til sin oprindelige hjemby, hvor han formentlig havde indledt en gejstlig karriere som vikar eller kannik ved domkapitlet. Nu var Nicolaus et umådelig udbredt navn i middelalderens Norden, men formelt set er det muligt, at det er krønikens Nicolaus Lundensis, der også optræder i et afsnit af Lund domkapitels nekrologium, der er dateret til første tredjedel af 1200-tallet. Ifølge dette skulle kannikkerne på den 18. april ihukomme en »frater Nicolaus, sacerdos et professus de ordine fratrum predicatorum Lundis.«⁵⁵

Bemærkelsesværdigt nok var det hverken den stiftende broder Salomon eller den lokale broder Nicolaus, men derimod den svenske broder Simon, der ifølge *Historia* valgtes som den første prior ved konventet i Lund. Han synes således at have haft en vis ledernatur. Heller ikke om ham haves der imidlertid yderligere sikkert kendskab i de bevarede kilder. Medmindre han er identisk med den højtstående 'Simon Prædikebroder' (*broðir Simun predicari*), der i 1250-60'erne havde en betroet position ved den norske kong Håkon Håkonssons hof. Ifølge *Hákonar saga hákonarsonar* blev Simon Prædikebroder benyttet som kongelig udsending til Danmark og Spanien i slutningen af 1250'erne, ligesom han ledsagede kong Håkon på dennes hærtog til de skotske øer i 1263.⁵⁶ Ved den lejlighed, beretter sagaen, døde broder Simon af sygdom og blev begravet i cistercienserklosteret Saddell Abbey på Kintyre, hvor »Gråmunkene tog imod og gravlagde ham i deres kirke og bredte et klæde over hans grav og kaldte ham en hellig mand.«⁵⁷

For alle tre prædikebrødre er dette dog blot mulige bud på, hvad skæbnen kan have budt dem efter afslutningen på beretningen i *Historia*. Sikkert er det derimod, at Dominikanerordenen, som de var med til at bringe til Danmark, i mere end 300 år herefter skulle få stor indflydelse på middelalderens danske kloster- og kirkeliv. Yderligere fjorten

54 Jakobsen 2009.

55 SRD bd. III, s. 507 / *Lunde Domkapitels Gavebøger*, udg. C. Weeke, København 1884-1889, s. 91 / DOPD 1221-33. Den mulige identificering med broder Nicolaus Lundensis er oprindelig foreslået af Gallén 1946, s. 262.

56 *Hákonar saga Hákonarsonar* (HSH), udg. M. Mundt, Oslo 1977, s. 165, 172 og 196 / DOPD 1256, 1256-57 og 1263.

57 »Simun brodir hafði legít siukur vm hrid. Ok er hakon kongr la i Gudey andadizt broder Simun. Ok var flutt lik hans inn a Satíri ok toku þeir gramunkar vid líki hans ok grofu i kirkiu sinni ok breiddu yfir leg hans kaugur ok kolludu hann helligan.« HSH, s. 196 / DOPD 1263.

brødrekloster og to nonneklostre fulgte Dominikanerordenens første danske (og første blivende nordiske) klosteroprettelse i Lund, hvortil kom lige så mange i resten af den nordiske ordensprovins Dacia, men konventet i Lund vedblev at holde en vis forrang blandt de øvrige. Og faktisk synes det også at have været et af de sidste dominikanerklostre til at dreje nøglen om, da provincialprior Johannes Nicolai (Hans Nielsen) i 1537 efter reformationens endelige indførelse måtte erkende, at ordenens tid i Norden var bragt til ende.⁵⁸ Men det er en helt anden historie.

Summary

The first Dominican friary in medieval Denmark was founded in 1222. It was also the first lasting friary of the Dominican Order to be established in its Scandinavian province of Dacia. Essentially, this is the core historical facts to be gained from reading this article. The aim of the article is, however, to go a little beyond the mere events of this monastic foundation, which now happens to celebrate its 800th anniversary, by adding a thorough presentation and even discussion of the sources to it. For a monastic institution in medieval Scandinavia, the history of the foundation of the Dominican friary in Lund is unusually well-documented. Not only do we have an almost contemporary chronicle written by friars of the order itself to provide us with a broad set of details on how the convent came about to be established. Several of the facts claimed by the chronicle are even collaborated by a variety of independent extant sources. Still, as is often is with medieval studies, an abundance of sources does not necessarily make it easier for present-day historians to figure out what actually happened, since medieval documents have a curious tendency of somewhat contradicting each other and even themselves. That is certainly the case with the history of the Dominican convent foundation in Lund, for which even the stated year of the event, 1222, is up for debate. The present article lists all available sources to what can be said about the foundation and the first three friars involved with it, as well as some of the various twists and angles that later historians have exposed these sources to in a common goal of getting closer to ‘the historical truth’.

58 Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen: »The Dominicans and the Reformation in Northern Europe«, *The Dissolution of Monasteries – The Case of Denmark in a Regional Perspective*, red. P. Seesko, L.N. Kallestrup og L. Bisgaard, Odense 2019, s. 75-103.